

OZAZEKO JEAN DE JAURGAIN (1842-1920) ikerlaria lehen aldiz mintzatu zen *Zuberoako Legenda Zenbait* liburuan belaunaldiz belaunaldi ahoz eta memoriaz transmititu kanta handiosaz. Bidenabar, historian eta heraldikan berezitu gizonak *Zazpiak Bat* armarrria asmatu zuen 1897an. Mauleko Sallaberri (1837-1903) idazleak ere abestia sartu zuen *Chants populaires du Pays Basque* obraren orrialdeetan 1870an. *Bereterretxen Kantorea* halatan XIX.

gizaldi bukaeran etzan zen paperean, hitzak eta musika partiturak ekarriz. Bigarren gerratik landako urteetan, Jon Mirande eta Martzelin Hegiaphal sohütarra ibili ziren kantorearen bertso ezezagunak biltzen Zuberoako bazter ezberdinetan. 1989an Villabonan Euskaltzaindiak antolatu aurreneko Herri Literatura jardunaldiak ardatz, Txomin Peillenek *Euskera* aldizkariaren 35. zenbakian publikatu artikulu interesgarri batean sartu zituen.

ERDIKO KAIERA

BERETERRETXEN KANTOREA

Habil, eraikan bizirik!

Atharratzen, eskuinera bihurtzean Alozetik hara, beste mundu batean urtzen gara. Mende urrunetako eresien lurraldean hain zuzen. Bosmendieta eta Ahüzki mendi tontorren maldan hedatzen da Bereterretxen Kantorea izeneko abestiko tragedia zilarraren itzala... Euskal artista entzutetsuenek airarazi dizkigute kopla hauek, Kalakan taldearen bertsio kasik raperoa dugula belarrian azken aldion.

| ITXARO BORDA |
IRUDIAK: AXPI

Mikel Laboak 1965an grabatu eta denon muinetan txertatu ziren Erdi Aro kutsuko melodia eta perpausak. Hargatik, pixka bat lehenago, Iruriko Etxahun idazleak pastoralak ondu zuen *Bereterretx* izenarekin 1958an, Ligin eta Maulen eman zena. Halaber, Pier Paul Berzaitz muskildiar sortzaileak oreka harrapatu eta 2005ean, Ligin bertan, *Bereterretx* berria eskaini zuen. Ekimen arrakastatsua.

Egundainokoan erabiltzen dira kanta horretako elementuak poesia eta izkribuetan, gaurko egoeren larritasunak azpimarratzeko, euskaldunok badugulako beti boterera iritsi aitunen seme gezurtiren bat salatzeke. *Parisen bizia naiz* lanean adibidez Koldo Izagirrek sortu *Dramatis Personae* poeman agertzen dira Jaun Kondea, Bereterretxe eta Marisantz lasterkaria... aldaera anitzetako obra aberatsa da, jakintsuek 1434 eta 1449 artean kokatzen duten testua:

**Krimena, politikoa zen baina
sineste herrikoiairen ildotik,
batzuek zioten amodio
debekatu baten istorioa zuela
kantoreak bihikatzen**

Jaun Kuntia berehala,
Traidore batek bezala:
Bereterretxe, haigü bortala:
ützüliren hiz berehala.

Basabürüko leku askotan kausitzen diren Buztanobia etxeak Zuberoako ohiko base-riak dira: ezkaratz zabalak, barroteekiko leiho hertsia eta gorakoiak, aberetegiak, arditegiak. Etxebarre eta Ligerako gurutze-unean, oroimenezko harri borobila dagoen tokian preseski, halako bat dago. Hemen azaltzen dena ordea Lakarrikoa da, Marisantzen anaia-
ren, hau da Bereterretxen osabaren egoitza. Larraineko Bereterretxen sendia ez zen nola-
nahikoa, ez omen zuten zorrik inori, Luku-
zeko printzeen agaramontar abarreko Maule-
ko Gaztelu Zainarekin zeuden harremanetan
eta neskato bat zuten zerbitzari.

Ahots sakon ikaratiz abestekoa den kanto-
reak Atharratze inguruetan gertatu herio bor-
titz eta iragarria kontatzen digu xeheki, medi-
terraneoaren ezpondetako *vendetta* odoltsuen
antzeko hilketa ankerra hots, Sizilian edo
Albaniako lehorretan bagina bezala. Beau-
montarren leinuko buruzagia zen Luis Leringo
Kondeak manatu zuen Bereterretxe zal-
dun agaramontarraren erailketa.

Euskal Herria, bataren ala bestearen alde
elkar borrokatzen zuten gerrazale bandatan
banatu zen. 1450eko urteetan zehar Leringo
jauna, Mauleko Gazteluaren jabe bilakatu zen.
Krimena, politikoa zen baina sineste herri-
koiairen ildotik, batzuek zioten amodio debe-
katu baten istorioa zuela kantoreak bihikatzen:

Lerinek eta Bereterretxek biek emazte bera,
hau da Margarita Ezpeldoi, maite zuten.

Bereterretxek bazekikeen Jaun Kondea
ikusten zuen ber, bereak egina zuela. Atxilotua
izan zenean amari atorra baten jostea otoiztu
zion, menturaz sekulakoa olerkiak ederki dion
eran. Atorraren gaia idazkia bukatzean berriz
jorratzen du narratzaileak erakusteko agara-
montar zainarta ez zela edonor:

Ama, indazüt atorra
Mentüraz sekulakoa!
Bizi denak oroit ükenen dü
Bazko gai-erdi ondua...

Bereterretxe gatibu hartu zuten Leringo
Kondearen soldaduek eta eskuak estekan era-
man gaez, arbola baten oinetan belaunikara-
ziz, Etxebarre eskualdean, ezpataz ehotzeko.
Poetaren trebeziari esker, labur eta on ari zela,
Bazko gauerdia ondoan agitutako guztiak iru-
dikatzin ahal ditugu, hitzek itxurak gorpuzten
dizkiguten neurrian: Bereterretxe ohean, nes-
katoarekin solasean, hiru dozena gizon arma-
tu hurbiltzen sumatzen ditugula, izua igotzen
nabaritzen dugu, etxearen setioa, Jaun Kuntia-
ren indar erakusketa ehun behi eta zezenaren
metaforaz baliatuz...

Ilargirik gabeko ilunpe dorpe hartan Zube-
roan jende anitzek laster egin zuen. Distan-
tziak handiak izan arren Bereterretxen amak
lehenik: kezka eta antsiaz itorik, Marisantz,
Andozeko ibarrean behera, Bosmendietan
gora, Larrainetik Lakarrira, Buztanobian fin-
katu bere anaia gazteari laguntza eskatzeko,

Haltzak ez dü bihotzik?

Haiku japoniar baten maneran hasten da Bereterretxen Kantorea, haltzaren –natura– eta gaztanberaren –kultura, jendeek esnetik ateratzen dutena– metafora azkarra eta edonongo botereak –aitonen semeena- zalantzan jartzen dituen ebazpen praktikoa uztartuz:

**Haltzak ez dü bihotzik,
Ez gaztanberak hezürrik.
Ez nüan uste erraiten ziela
aitunen semek gezurrik.**

Martzelin Hegiaphalen irudiz, pastoral egile eta errejent zena, haltzaren bihotza aipatzea ez zen egokia, haltzak edozein zuhaitzen pare, bihotza bazeukalako eta naturari zein errimari zegokionez logikoagoa zen ezkürra hitza sartzea, honela kantatzeko:

**Haltzak eztü ezkürrik
Ez gaztanberak hezürrik;
E'nüan uste erraiten züela
aitunen semek gezurrik.**

debaldetan, hortik berehala, Maulera, gazteluko nagusiari semeaz galdezka ernatzeko. Irri karkara trufariaz ihardetsi zion:

Hik bahiena semerik
Bereterretxez besterik?
Ezpeldoi altian dün hilik;
habil, eraikan bizirik...

Laster egin zuketan berdinki jaun Kondeak eta haren milizietako soldadu basati ugariak: Larrainetik Ligiraino bideratu ziren, ibilera zalapartatsuan, Bereterretxe zaramatela. Presoak buneta zuen buruan eta besomuturrak trinko, une batean txapela erori zitzaionean ezin zuela eskurik behera aitor-tzen duelako. Basabürüa orduan izuaz hormatua imajina dezakegu, soldaduen burdin hotsak, garrasiak, oihuak, zakur zaunkak... Heltü nintzan Ligira,
Buneta erori lürrera,
Buneta erori lürrera eta eskurik ezin behera.
Heltü nintzan Ezpeldoira,
Han haritx bati esteki,
Han haritx bati esteki eta bizia zeitan idoki.

Lasterrez higatu zen hondarrik Margarita Ezpeldoi gaizoa. Mendekua oroimenean ahalik eraginkorrena suertatzeko, Leringo Kondeak Bereterretxe erail zuen bere andre-gaiaren etxe saihetsean. Alta” hauek hila hain hüllan üken eta” deus ere ez zekiten. Eresiaren buruko bi kopletan Margarita datza, zorigaitzak leherturik, errautsirik, Bereterretxen odola ahürzka biltzen, ero-

tzen, maitasun seinalez Ezpeldoian zituzten Larraineko jaunaren hiru dozena atorrez bükhata egiten.

Ezpeldoiko jenteak,
Ala sendimentü gabeak!
Hila hain hüllan üken-eta
deüsere ez zakienak!
Ezpeldoiko alaba
Margarita deitzen da:
Bereterretxen odoletik
ahürka biltzen ari da.

Ezpeldoiko bukata,
Ala bukata ederra!
Bereterretxen atorretarik
hirur dozena ümen da.

Bereterretxen hilketak garai hartako zuberotarren garunak inarrosi zituen, aditzen dugunean ukitzen gaituen bezalaxe. Bertsolaria, trebea noski, istorio latzeko hiru pertsonaia nagusien ikuspuntutik ari zaigu, bakoitzaren sentimenduak eta bizipenak zehazki eskainiz. Ohargarria da toka-noka moduaren erabilpen distiratsua, tragedia epikoarekiko gure hurbiltasuna baimenduz. Gertakaria molde eliptikoan oparitzen digu, poetikotasun goreneko baliabideekin, memorian betirako finkatzeko gisa eta emaitza lortu zuen. Hitzez haragoko lekukotasuna dago ikusgai Ligin Bosmendietarako norabidean: Bereterretxe ehortzi zuten lur pezan miretsi daiteke harri borobil hura, sekula ez dezagun ahantz.

Marisantzen lasterrak etenik ez du. ■